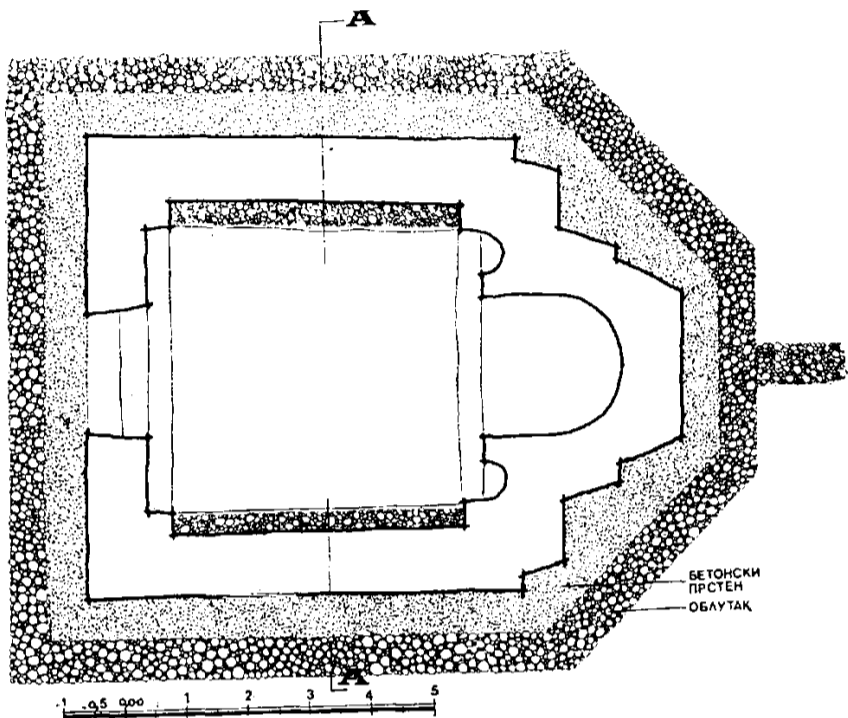

III РАДОВИ НА КРАЉЕВОЈ ЦРКВИ

Краљева црква у Студеници, задужбина Стефана Уроша Милутина, посвећена је св. Јоакиму и Ани и подигнута, како то каже натпис, архимандрита студеничког Јована под кровним венцем апсиде, 1314. године.³⁷ По изванредним пропорцијама, сажетости основе и вертикалних површина, наглашеној једноставности маса и јединственом унутрашњом про-

цртеж 18. Краљева црква, основа — темељи, бетонско ојачање и изолациони канал.

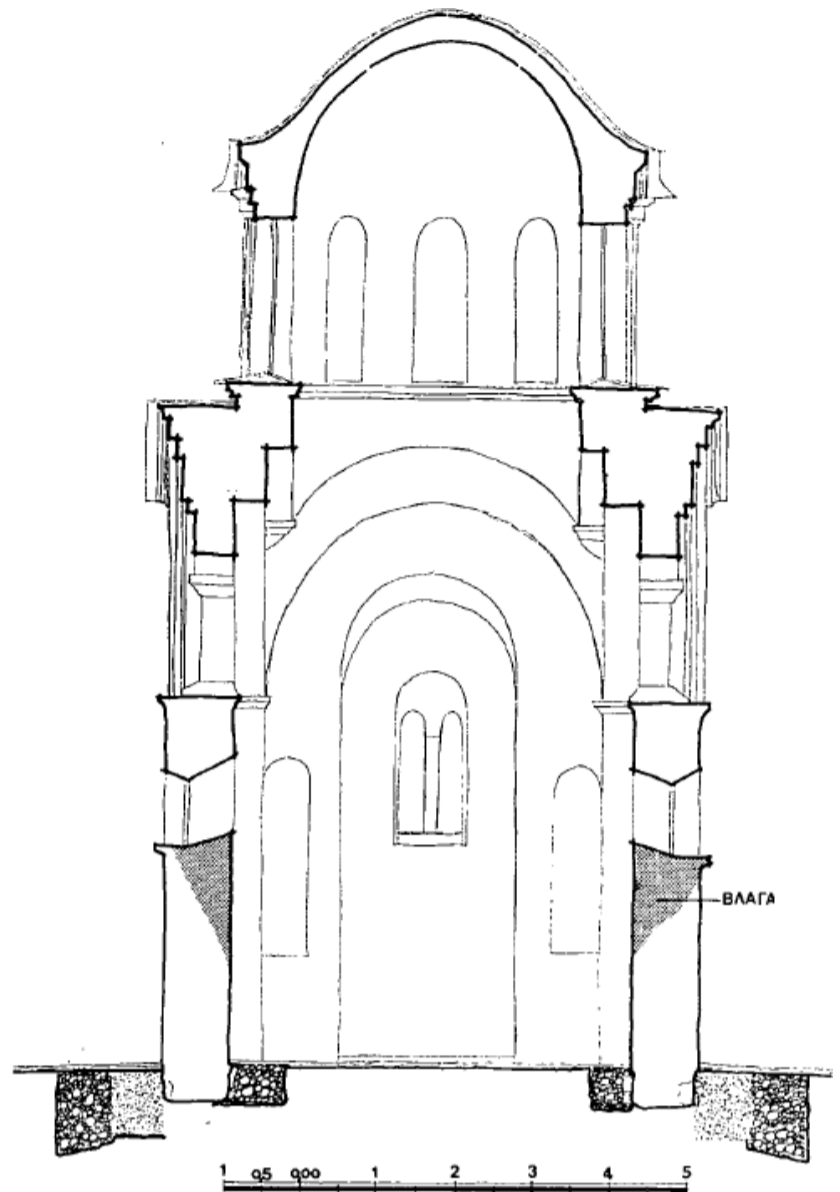
pl. 18. Plan de l'église du Roi — ses fondements, leur renforcement en béton et le canal d'isolation.

стору, ова невелика црква спада у ред изузетно значајних оновремених остварења. Ранијим преправкама, у немирним временима од XVI до XIX века, када су монаси и у далекој Русији прикупљали средства за те подухвате, требало је да се трајно обезбеди и заштити од пропадања овај објекат.³⁸

Обим тих поправки утврђен је током последњих испитивања, али тачно време када су поједини радови изведени, на жалост, није могућно одредити.

Многи историчари архитектуре и сликарства су свестрано обрадили ову изузетно занимљиву, лепу и значајну цркву. У погледу, пак, конзерваторских захвата и испитивања обављених на овом објекту, тешко је отети се утиску да јој није поклоњена довољна пажња. Црква у архитектонском погледу није била потпуно испитана нити заштићена од влаге, што је, донекле, разумљиво, ако се има на уму да су у манастирском комплексу сви објекти били оштећени и да су изискивали основну заштиту.

Између два рата, око веома плитких темеља цркве израђен је снажан бетонски прстен

pl. 19. Сопре А — А.

цртеж 19. Пресек А—А.

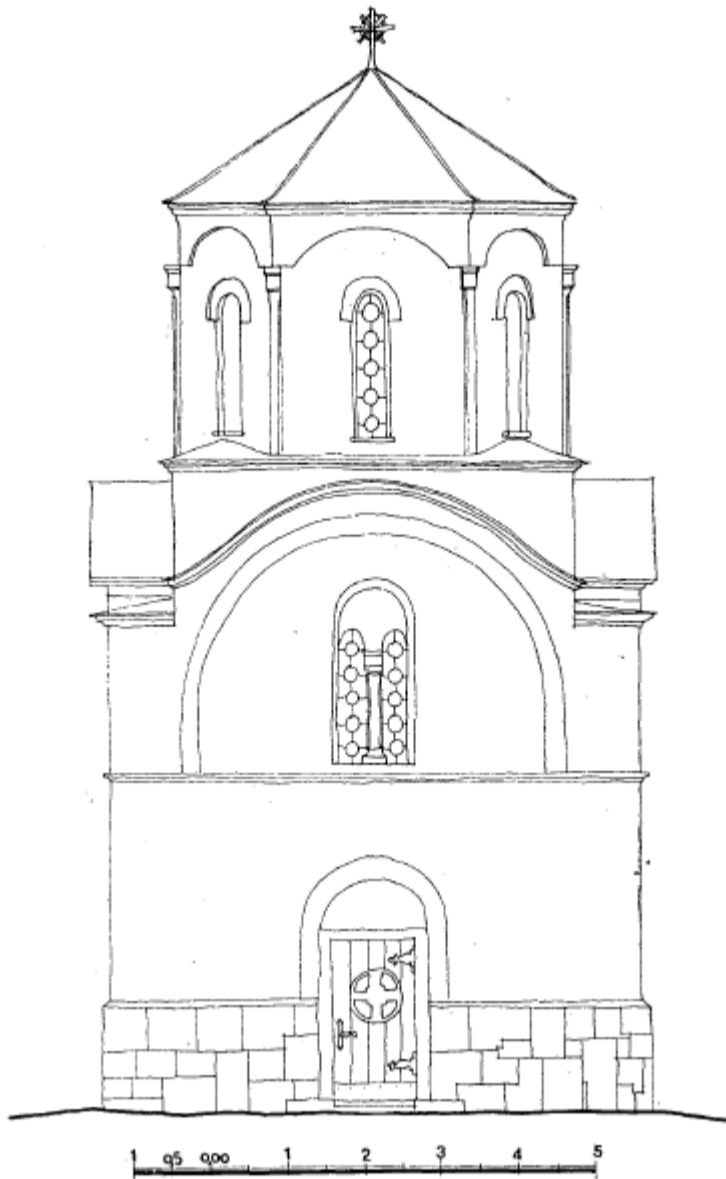
дебљине 0,60 m.³⁹ Висина прстена није иста по целом обиму, расте напореда са тежином и згуснутошћу распореда зидних маса, од 0-60 m на западној до 0,90 m на источној страни (цртежи 18—19).

Израђен је тада и сокл од мермерних плоча висок 1,20 m, који је био испуштен из равни омалтерисаног зидног платна за око 5 cm. Постављен је и нов плочник, при чему није уклоњена подлога од растрешеног малтера претходног, тако да је кроз њу површинска вода неометано продирала у зидове цркве. Одводњавање околног земљишта није било најбоље решено, јер је то изискивало радикални

³⁷ Р. Николић, *Натпис на Краљевој цркви у Студеници*, Саопштења IX. 1970, 76—77.

³⁸ В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд, 1950, 313.

³⁹ При откопавању сонди са обе стране зида, констатовано је да су темељи цркве необично плитки. На јужној страни измерена је висина темеља од 0,18 до 0,25 m. Бетонски прстен је очито из оправданих разлога постављен.

цртеж 20. Изглед са запада — пре уклањања сокла испуштеног из равни зида.

pl. 20. Aspect occidental — avant que le socle qui dépassait le plan de la surface des murs fût enlevé.

захват у већем делу порте, за шта, у то време, није било услова (цртеж 20).⁴⁰

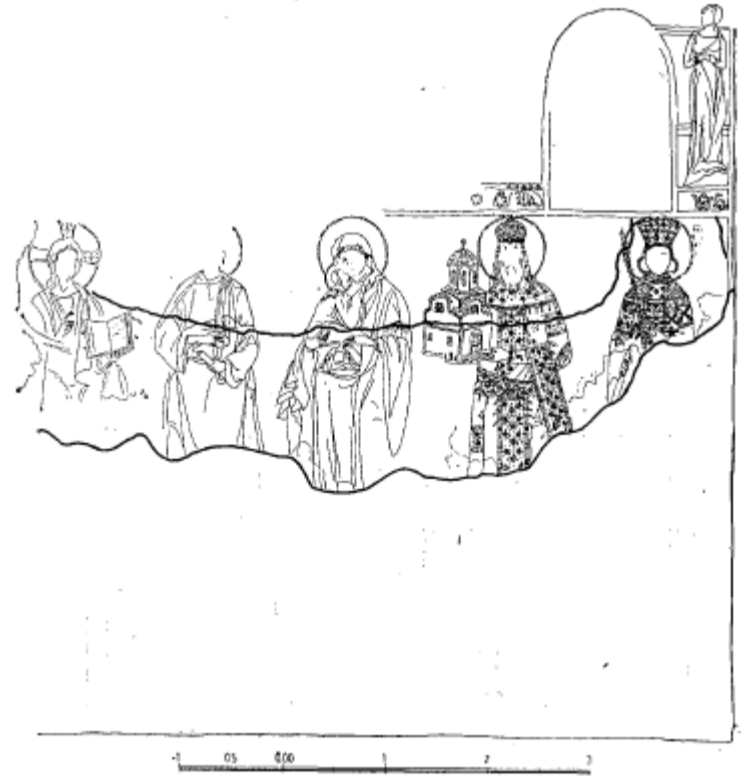
Кровни покривач од ћерамиде замењен је оловним, пошто је претходно преко калоте израђена бетонска „капа“, а иза новијег равног венца од опеке постављен је армирано — бетонски прстен као обезбеђење куполе (слика 36).

На Краљевој цркви, од 1948. до 1956. године, у неколико наврата, извођени су конзерваторски, грађевински⁴¹ и сликарски радови. Све што је за последње четири деценије учињено бар што се архитектонских радова тиче, пре је исход хитних потреба него смишљене акције, засноване на поузданим подацима испитивања. Поред тога, интересовање конзерватора за Богородичину цркву свакако је превагнуло, па је природно што је смањен обим испитивања и радова на Краљевој цркви (слика 37).⁴²

Влага је нарочито угрожавала јужни зид цркве у висини ктиторске композиције. Нај-

ни услед кристализације соли и распадања „арматуре“ малтера — сламе и кучине. Влага је досезала све до лица сликаних фигура, а висина влажне зоне је одговарала висини ка^ пиларног пењања воде (цртеж 21).

Током 1967. године предузети су нови радови са циљем да се утврди природа настале влаге и пронађе најбољи начин за њено укла-

цртеж 21. Зона влаге на јужном зиду.

pl. 21. La zone d'humidité sur le mur méridional.

нижи делови сликаних површина су оштећењање. Прва предвиђена мера је била да се онемогући капиларно влажење. Средстава за дефинитивну поправку крова и за повећање испуста стреха тада није било. Сливајући се

⁴⁰ У Краљевој цркви се силазило преко три степеника, јер је она у то време, као и већина здања манастира, била засута. У порти је, током 1912. године, на остацима старијег конака, тј. на остацима темеља са јужне стране подигнут нови. Првобитно замишљена симетрична фасада није остварена у целини. Уместо да се током 1927. године догради део западног крила, које 1912. године није било сазидано, манастирска Управа је у овом простору тик до Радослављеве куле, подигла нову зграду, која се ни изгледом фасаде према порти, ни висином кровног венца, није уклапала у постојећу регулацију. За оба здања кота приземља је одређена према тадашњој коти тла. Последица коначног обликовања западног дела порте, током 1972/73. године, била је да је конак остао на заравни, која је виша за око 1,70 m и није баш срећно нивелисано уклопљена у целину порте.

⁴¹ В. Дамјановић, Музеји 2, 70.

⁴² С. Ненадовић, Саопштења III, 93.

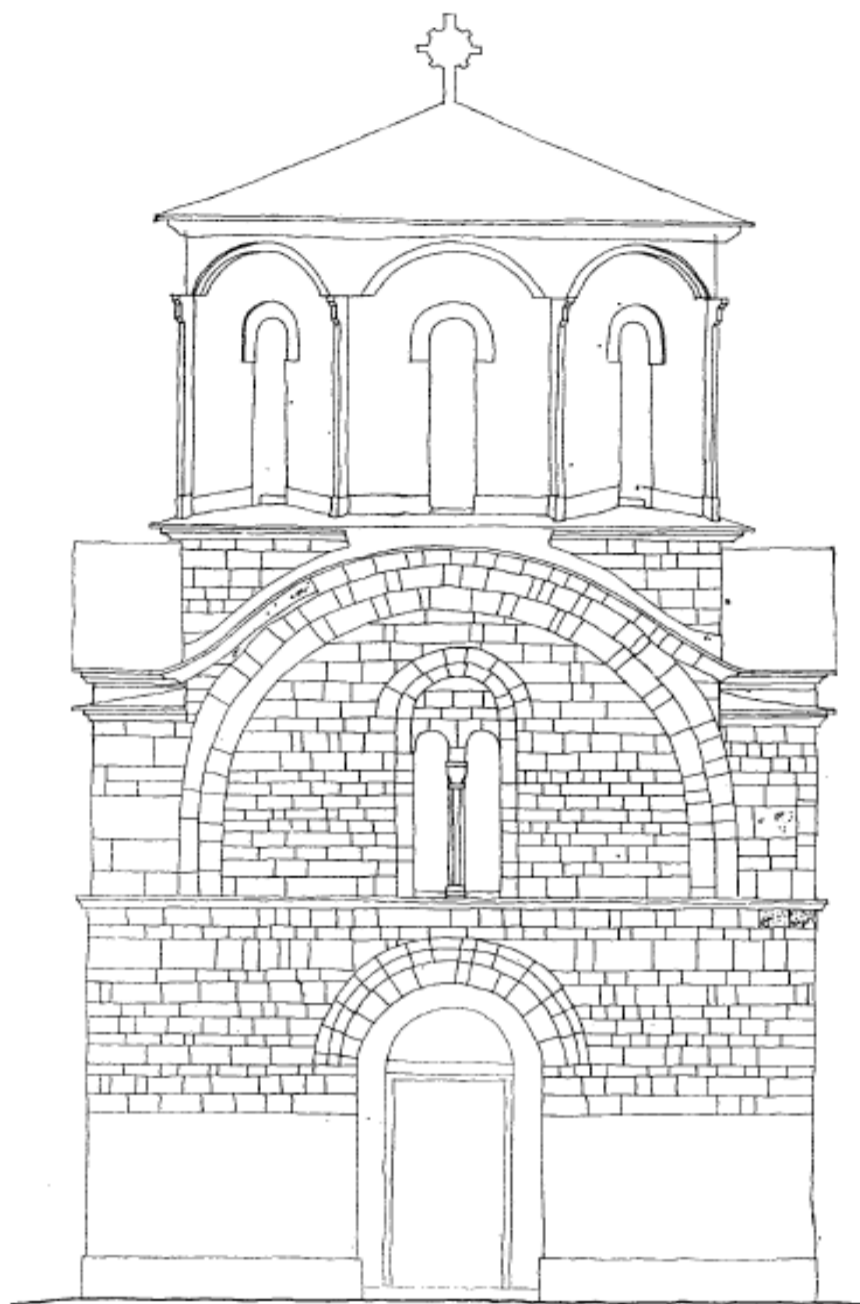

цртеж 22. Изглед блокова на источном зиду после обијања малтера.

pl. 22. Aspect du dessin formé par la répartition des blocs formant le mur oriental — après l'enlèvement de leur crépi de mortier.

са кратких стреха низ зидове, вода је продирала у спојнице и пукотине између малтера и новијег испуштеног каменог сокла и тиме повећавала влажност зидова (слика 37).

Готово ни теоријски није постојала могућност да се спречи продирање воде а да се при томе не оштети оригинални зид. Пошто је сокл уклоњен, показало се да је при његовом уграђивању обилато, готово искључиво, употребљаван цементни малтер, и да, пре постављања плоча, каверне у зидовима нису очишћене од земље. Зато су прво зидови очишћени, па је изграђен сокл висок 0,50 m и то у равни малтера (слика 38). Површина зида, која је раније била покривена новим соклом, очишћена је од цементног малтера и блата и омалтерисана кречним малтером, уз додатак фирнајса од 1%. Да би се постигло брже исушивање зидова, у унутрашњости цркве обијен је бели

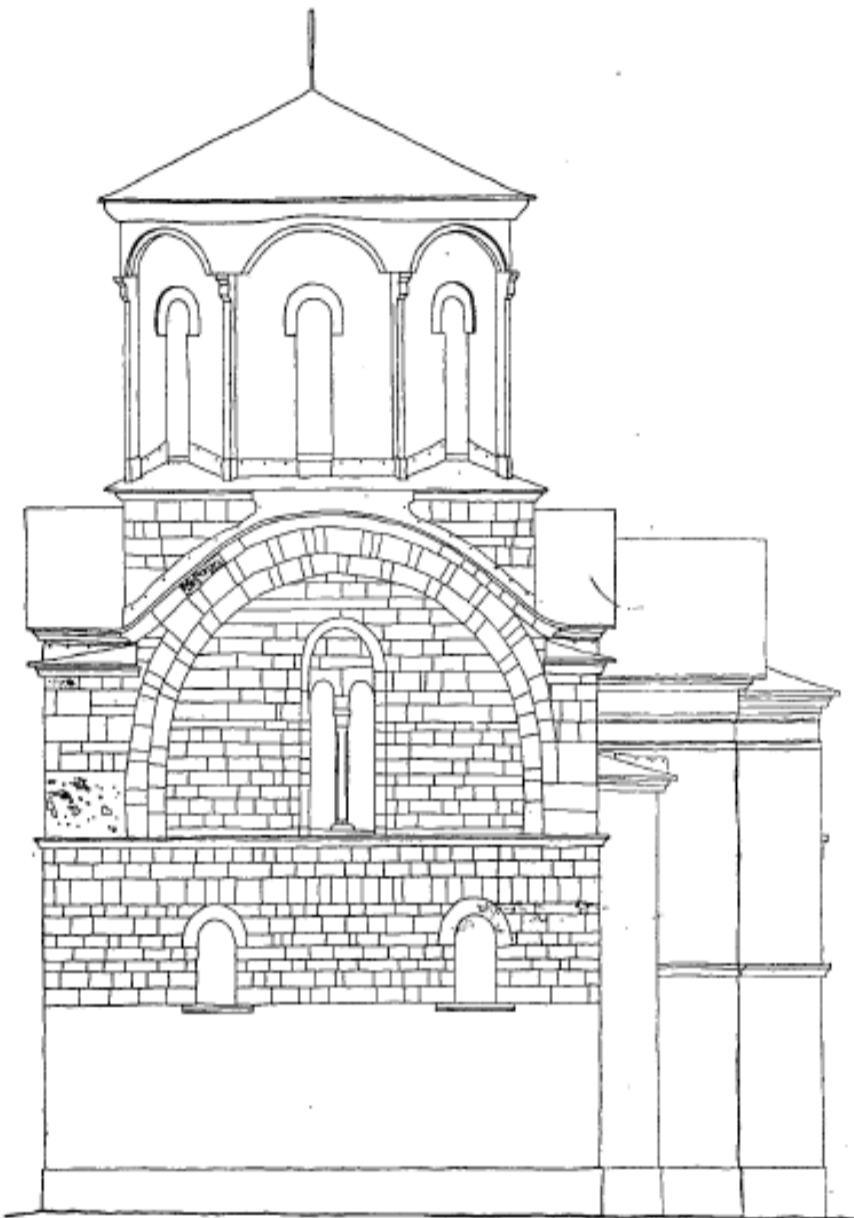
цртеж 23. Изглед блокова на западном иду после обијања малтера.

pl. 23. Aspect du dessin formé par la répartition des blocs du mur occidental, après l'enlèvement de leur crépi de mortier.

малтер који је постављен 1952—1953. године, при конзерваторским радовима на живопису.

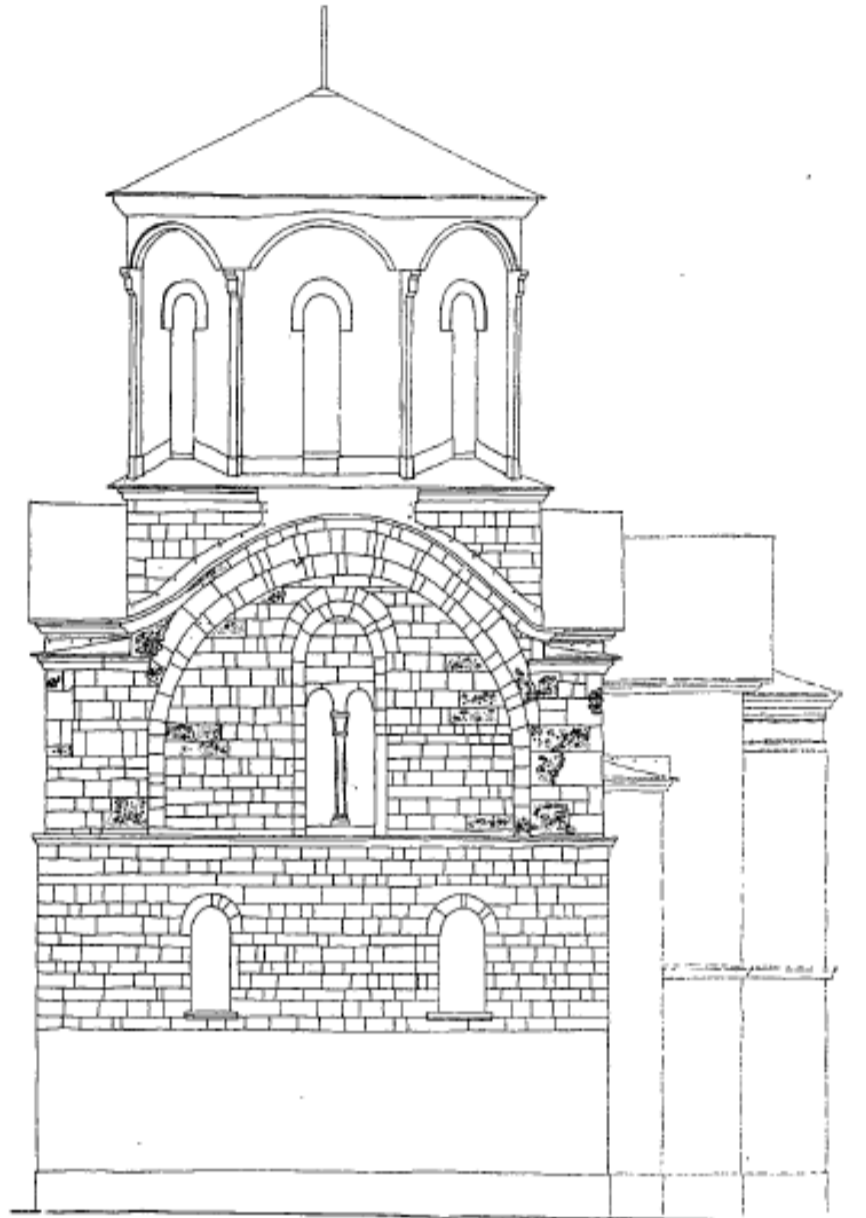
Када је површина тла спуштена и висина улазног отвора повећана, морала су бити направљена и нова врата. Није било могућности за уклањање призиданих зубаца од опеке и реконструкцију првобитног улаза, те су стога врата опет остала једнокрилна а не двокрилна, како је то приказано на моделу цркве на ктиторској композицији.

Велики проблем представљала је капиларна влага у јужном зиду. Могућност да се зидови пресеку и постави оловна изолација је искључена због сувише плитких темеља. Уместо таквог начина заштите, предузето је копање канала око бетонског прстена. У тај канал је сложен облук. На источној страни, на удаљености од 5,00 m, повезан каналом, ископан је бунар дубок 3,50 m, који је такође

цртеж 24. Изглед блокова на северном зиду после обилања малтера.

pl. 24. Aspect du dessin formé par la répartition des blocs du mur septentrional, après l'enlèvement de leur crépi de mortier.

цртеж 25. Изглед блокова на јужном зиду после обилања малтера.

pl. 25. Aspect du dessin formé par la répartition des blocs du mur méridional, après l'enlèvement de leur crépi de mortier.

испуњен шљунком и покривен танким слојем земље. Таквом изолацијом искључен је додир велике површине бетонског прстена са земљом из које је вода неометано продирала у бетон, а затим у слој земље испод темеља оданал је сложен облук. На источној страни, кле се пела у зидове. При откопавању темеља запажено је да је испуна испод плоча у цркви (земља и песак) толико влажна да би, да не садржи песка, била пластична.

Унутар цркве, у ширини од 0,50m, земља је уклоњена до 0,10 m испод коте дна темеља, са јужне стране, а шупљина такође испуњена шљунком. Пошто је при откопавању спољног канала утврђено да је Краљева црква још засута, извршено је откопавање за око 0,20 m и тако је спуштен ниво порте око цркве. То је омогућило и израду нове плочане површине и пред конаком кнеза Милоша. Око цркве је постављен нови плочник.

Већ 1968. године било је јасно да се и поред тих захвата влага само делимично повукла из зидова. Да су постављањем вертикалне изолације сви извори влаге били искључени, зидови би се потпуно исушили. Појава подземних вода у цркви св. Николе (1969) открила је донекле узроке даљег влажења зидова Краљеве цркве. Дренажни систем, који је да би се отклонила подземна вода одмах изграђен, обухватио је, сем Краљеве цркве, још и остатке цркве св. Јована Претече и Никољачу. Пошто су коте дна темеља Богородичине цркве и Радослављеве припрате знатно ниже од коте врха дренаже, овај захват није представљао никакво обезбеђење за ове објекте. Међутим, може се претпоставити да је дренажа пресекла водоносни слој, јер нису опажене изразито влажне зоне при сондажним испити-

вањима темеља Радослављеве приправе, извршених током 1972. године. Исходи радова на Краљевој цркви и даље су били незадовољавајући, а дренажа око цркве св. Николе изванредно је осушила објекат.

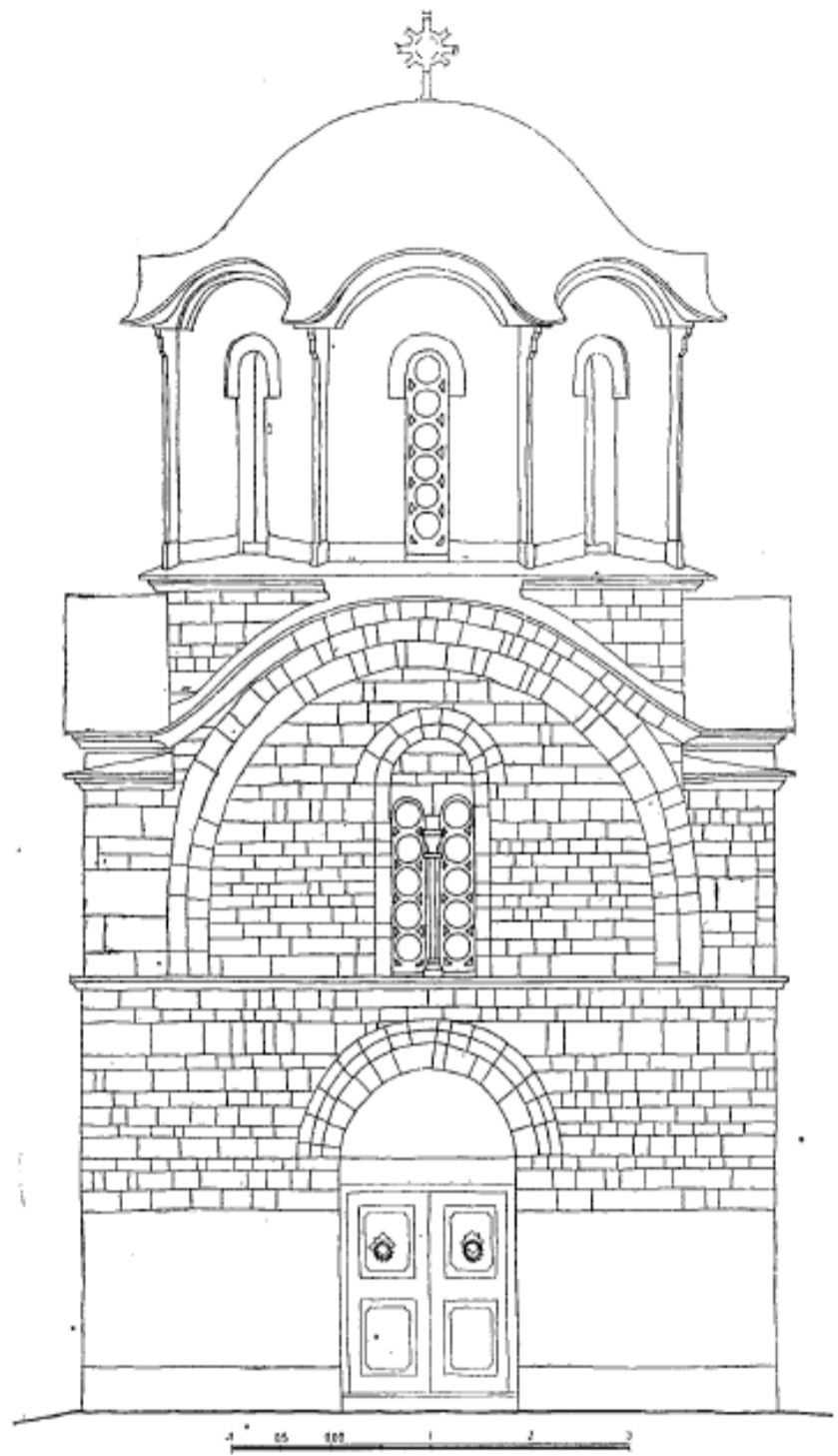
Наредне две године праћено је кретање влаге у зидовима. Било је јасно да се влага не појављује само због воде из тла, јер њено дејство је сведено на минимум. Пошто су обезбеђена средства, објекат је детаљно испитан. После двогодишњег рада добијен је одговор на питање порекла влаге у зидовима. Добијени су и нови подаци о првобитном изгледу цркве. Ова открића су омогућила готово потпуну реконструкцију првобитног изгледа цркве (цртежи 22—25).

Око цркве, па све до кубета, као и у самој цркви, постављене су скеле. Тада је утврђено да су зидови и на већој висини влажни и да је

Након обијања малтера са тамбура откривени су остаци црвене боје. Тамбур је, сем стубића и венца, првобитно био обојен црвено, као и у Жичи, а при том је примењена фреско-техника. Било је сасвим неизвесно да ли ће и најпажљивија испитивања тамбура Богородичине цркве дати податке о старим бојеним површинама боје труле вишње,⁴³ које су откривене при радовима 1952—1956.

Оваква боја (трула вишња) откривена на тамбуру Краљеве цркве је остатак оригиналне боје којом је било обојено по угледу на Богородичину цркву (приликом радова —1952— процес пулверизације бојеног слоја и у тим зонама узео маха и то углавном око старих плумби и раније инјектираних површина. Кровно олово, испрскано на спојевима, имало је много отвора малог пресека, али довољних да влага продре и кваси подлогу. На основу тога предвиђено је да се кров покрије новим оловом и да се венац куполе реконструише, ако се за то, при уклањању старог крова, пронађу подаци.

Испуна, изравњавајући надзидак на тамбуру, начињена је у време, кад је услед прокишњавања калоте, постало јасно да је облик таласастог кровног завршетка крајње неподесан за покривач какав је ћерамида. Тада није озидан венац, озидан је само надзидак, те је дошло до подливања воде и оштећења тамбуре. Оштећења настала услед сливања воде поправљена су ружичастим малтером,⁴³ чија је отпорност према влази била добро позната тадашњим градитељима. Овај малтер справљан је од креча, ситног песка и иситњене опеке. Дошло до подливања воде и оштећења тамбуре. Испод овог ружичастог малтера који је покривао и површину надзидка између лучних венаца откривене су црвене (боја труле вишње) обојене површине.⁴⁴ Преко назитка озидан

цртеж 26. Предложена реконструкција — западна страна.

pl. 26. Reconstruction proposée — côté occidental.

је нови венац од опеке, што сасвим јасно говори о три фазе радова на оправци Краљеве цркве. Између два рата, преко подлоге за ћерамиду, од кречног малтера, постављена је дашчана купа и покривена лимом. Након уклањања овог кровног покривача и подлоге од дасака откривена је подлога од кречног малтера у којој су се сасвим лепо очували отисци доњих ћерамида и тек након уклањања и ове, указала се озидана калота и јасна разлика у зидању између првобитних таласастих венаца и каснијих дозиђивања.

⁴³ Овај ружичасти малтер справљан је од креча, веома ситног речног песка и млевене опеке.

⁴⁴ С. Ненадовић, *Саопштења III*, 27.

При обијању малтера око прозора на тамбуру закључено је да су метални прозори знатно ужи и краћи од првобитних отвора и да им је накнадним набацивањем дебелог слоја малтера смањена ширина и висина. После уклањања ових наслага откривена су и лежишта транзена.⁴⁶ Чишћењем скраме малтера са потпрозорника западног прозора на јужном зиду, откривена је попречна пукотина за коју се слободно може рећи да је била један од главних узрочника појаве влаге у зони ктиторске композиције и после свих предузетих мера заштите. Та пукотина је затворена двокомпонентним лепком (синтолит), коме је као испуна додат мермерни прах.

Малтер којим је црква омалтерисана, како су испитивања показала, био је справљен од веома ситног непраног песка, уз додатак мање количине цемента, те је био изврстан проводник атмосферске воде, коју је ветар наносио на зидове или се сливала са крова. Пошто је за облагање зидова целог објекта обезбеђена јутана тканина као заштита од новог непосредног прилива воде, малтер је веома пажљиво обијен са свих зидних површина. Испитивања тих површина показало је да у случају Краљеве цркве није реч ни о каквој обнови некад порушене цркве.⁴⁷ Висина једног ломљеног камена је иста по целом обиму објекта, малтер којим је озидан део зидова од једног камена и зид од блокова сиге истоветног је изгледа и састава. Црква током свог постојања, осим земљотресом, није била озбиљније оштећена. Ломљени камен, једре структуре и веће носивости, примењен је у овом случају првенствено из конструкцијских разлога. Због таквог материјала и знатне дебљине зидова, црква је одолела великом земљотресу, који је захватио Студеницу и оштетио све до сада сачуване објекте, а неке вероватно сасвим порушио. Тада се, по свој прилици, сломио мермерни надвратник над улазом, па је при оправци цркве замењен дрвеним већег пресека. У току радова на оправци Краљеве цркве није било познато да ли је након земљотреса исти малтер употребљен за поправку Богородичине цркве. На цркви св. Николе веома лош малтер уграђен је у пукотине изазване земљотресом. Справљен је од ситног нечистог песка и мало креча. Истим малтером испуњаване су пукотине и на Краљевој цркви. Тако лош малтер указује на велике недаће, које је земљотрес (1629) нанео манастиру, на журбу да се угрожени објекти што пре поправе, можда на недовољну стручност оних који су тај посао обављали или, пак, на велико сиромаштво манастира у то време. Малтер тако лошег квалитета је изузетак у иначе богатој скали изванредних малтера у Студеници.⁴⁸

Испитивања су показала да је најстарија ликовна представа о Краљевој цркви (слика

ктиторског модела) била и највернија, јер је на њој приказан тачан изглед крова, облик улаза и изглед прозора. (слика 39). Слика је изоставио све што би оптерећивало тако замишљен начин приказивања, истичући ипак важне визуелне особине неких појединости. На представи модела стубићи на тамбуру су при дну сужени: иако су истих димензија по целој висини, посматрани са земље они изгледају заиста ужи при дну. Изоставио је он и цртеж мреже линија на фасади која би оптеретила слику. Тамбур није ту обојен црвено, можда због тога што би ове интензивно обојене површине огрубеле танано насликан модел цркве и пореметиле склад лепо обликованих плоха тамбура и бело обојених лучних венаца.

Стари градитељи су веома добро познавали особине материјала којим су градили и по правилу су малтерисали све спољне површине зидова од сиге. О тако ваљаном труду, са циљем да се спречи продор атмосферских вода у језгро зидова, говоре остаци изванредно добрих малтера на зидовима Жиче, Сопоћана, Градца, Радослављеве припрате, Краљеве цркве и многих других објеката. На основу свега овога можемо закључити да су сви објекти који нису зидани мермером или чврстим полираним каменом, били омалтерисани. Ово су чинили и градитељи цариградских цркава. Пошто су озидали у опеци и камену лица зидова, они су их покривали слојем финог малтера, исцртавали камен и опеку и бојили их.

⁴⁵ С. Ненадовић (*Рестаураторски радови на Жичи за последњих сто година*, Саопштења I, 1956, 33), иако су откривене површине исте као и на Жичи, које признаје за првобитне — не прихвата их као првобитне и боју на тамбуру објашњава као сликање опеке.

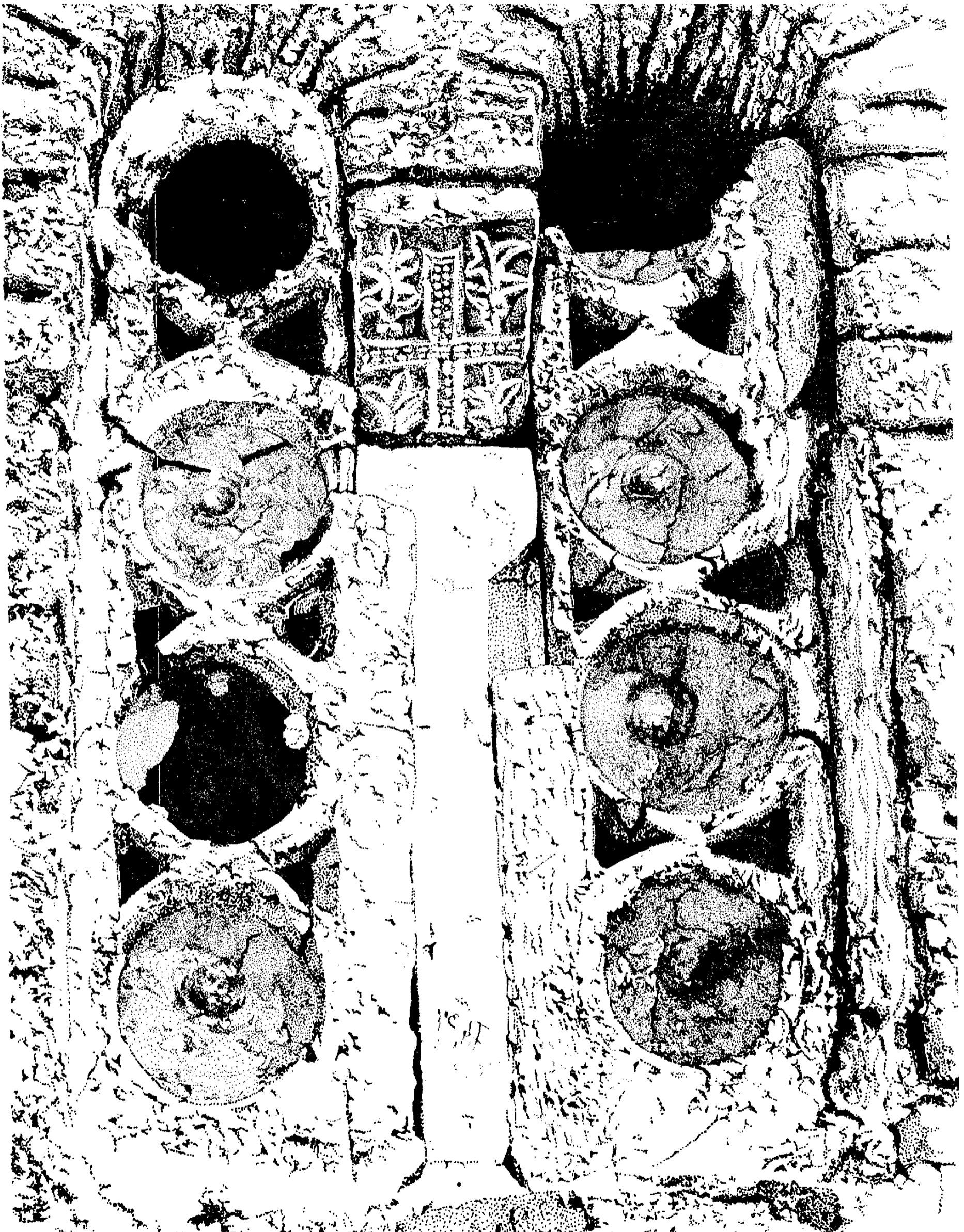
⁴⁶ Стубић на западној бифори је оштећен ватром. Вероватно је, након нападања транзена у њихово лежиште, уграђен дрвени прозорски оквир, који је сагоревајући оштетио мермер. Ово се могло догодити у време када су Турци скидали олово са црквених кровова. Да би се домогли драгоценог материјала, без много труда, они су, како изгледа, око ове цркве палили ватру тако да је лако топљиво олово једноставно само цурило са кровова.

⁴⁷ С. Ненадовић, *Саопштења I*, 32.

⁴⁸ Пошто је земљотрес из 1629. године вероватно изазвао рушење слабије грађених зграда у манастиру, а сасвим поуздано и пуцање по осовини исток—запад, оних до наших дана сачуваних, врло је вероватно да су, услед огромне штете и велике журбе, најхитније оправке, непосредно после несреће, биле и најслабије изведене.

Темељнији захвати на Богородичиној цркви и Радослављевој припрати (смањивање отвора, обезбеђивање портала, зазидани прозор на западном делу Богородичине цркве, оправка трпезарије, препокривање цркава и ћелија) изведени су, вероватно, тек по повратку игумана Анастасија из Русије, где је ишао по помоћ.

— В. Петковић, *Преглед црквених споменика*, 313.

цртеж 27. Изглед транзена на биофори цркве св. Николе (XIII—XIV век) у Месопотаму — Саранде у Албанији — цртеж према фотографији, — *Monumente te arkitekturës ne Shqipëri* Tirana 73 br. 69.

pl. 27. Vue du biforium de l'église St. Nicolas (XIIIe à XIVe siècles) à Mésopotamos — Sarandë en Albanie — d'après une photographie parue dans: *Monumente to arkitekturës në Shqipëri*, Tiranë 73, No 69.

Наше убеђење да су цариградске богомоље изгледале споља као и данас потиче углавном од чињенице да већина цркава, које након освојења Цариграда нису претваране у џамије, готово да нису оправљане нити обнављане, па је услед тога малтер, као најслабији употребни материјал, највећим делом уништен (фотос 40).⁴⁹

Као узор за бојење омалтерисаног тамбура Богородичине цркве у тамноцрвено сигурно су послужиле многе светогорске цркве. Да је Богородичина црква утицала на великог ктитора, краља Милутина, и његове градитеље, потврђује и начин на који су обрађена спољна лица зидова Краљеве цркве. У жељи да постигну сличност, на први поглед, кад већ нису зидањем племенитим материјалом, они су белу и глатко омалтерисану фасаду цркве прекрили танко исцртаном ортогоналном мрежом која се поклапа са хоризонталним и вертикалним спојницама правилно резаних блокова сиге. Цртеж је изведен лако, стилем оштра врха. По исцртавању, још влажан малтер је обојен кречним млеком и тако је добијена прозирна бела боја.

По обијању малтера до танчина су снимљене све фасаде Краљеве цркве, блокови, оштећења, пломбиране површине и на основу те документације је израђен пројекат за реконструкцију фасаде.

Битио измењеног спољашњег изгледа на прелазу из XVII у XVIII век, ова невелика али веома значајна задужбина краља Милутина сачувала је, под надзиданим деловима тамбура и новим малтером на фасадама, све податке потребне за готово потпуну реконструкцију (цртеж 26).

Два графичка приказа манастира Студенице помажу да се бар донекле, одреди време кад су измењени облици крова и тамбура кубета Краљеве и Богородичине цркве (слике 41—42). Највеће измене у спољном изгледу црква је претрпела од 1689. до 1733. године⁵⁰ (слика 43).

Током 1973—1974. године, пошто је поправљено неколико незнатних оштећења на калоти и венцима, преко целе површине калоте израђена је подлога од бетона коме је, ради спречавања појаве кристализације слободног креча из цемента, додата и опалска бреча. У ту масу уграђене су импрегниране храстове пакнице, а у њих су заковани држачи од поцинкованог лима обложени оловом. При покривању нису урађени хоризонтални фалчеви да би се обезбедило проветравање подлоге.

Када је уклоњен трошни малтер, (слика 44), којим су испуњене пукотине настале при земљотресу, извршено је инјектирање западног зида изнад бифоре смесом справљеном од опраног песка, кречног млека и опалске брече. Потом су пукотине темељно испуњене.

Ради што боље изолације од влаге зидови су малтерисани у два слоја (слика 45). Стабилни носећи слој справљен је од крупног чистог песка, одлежалог креча и опалске брече, а површински је начињен од одлежалог креча и белих мермерних агрегата различите гранулације.⁵¹ На лепо углачану површину још влажног малтера нанета је мрежа спојница, која је одмах по чишћењу зидова детаљно снимљена. Спојнице су нацртане перима, а дубина им је иста као и првобитним. Још влажан малтер је бојен кречним млеком. Кубе је, пошто је нанет горњи слој малтера, обојено тамноцрвеном бојом (слика 46). За реконструкцију транзена послужио је изглед прозора на ктиторском моделу и изглед прозора на цркви св. Николе у Саранди (у Месопотаму) из XIII—XIV века (цртеж 27).⁵²

Нова врата су пројектована према изгледу врата на ктиторском моделу. Мере отвора су више него непропорционалне. На моделу су насликана врата лепе висине, а лунета над њима је ужа од отвора. Стварно стање је обрнуто: лунета је исте ширине као улазни отвор, а њена висина готово достиже половину висине улаза (слика 39).

На Краљевој цркви, у току последњих радова, предузете су све мере у оквиру расположивих могућности конзерваторске службе Републичког завода за заштиту споменика културе. Неопходно је стално пратити стање фресака, контролисати влажност зидова и тек после одређеног периода, може се судити о обављеном послу. (слика 47).

⁴⁹ У западном делу трема базилике манастира св. Јована Студита очуван је део малтера осликан белом и мркоцрвеном бојом. Претходно је у свежем малтеру изведен цртеж опеке и камених блокова и то утискивањем канапа. На исти начин обрађена је и унутрашња површина горње зоне западног зида.

⁵⁰ Тада је изглед куполе Богородичине цркве измењен повећањем висине тамбура. Ова надзиђивања извршена су да би се смањио нагиб кровних површина и прилагодио новом кровном покривачу — ћерамиди.

⁵¹ Састав малтера употребљаваног за обраду фасаде Краљеве цркве:

(мере су запреминске) :	
—мермерно брашно	6 мера
—мермерни бели гриз	4 мере
—бели крупни	1 мера
—жути студенички песак	1 мера
—речни опрани песак	1,5 мера
—креч	5 мера
—казеин	1,5 мера

⁵² В. Strazimiri, Н. Nallbani, N. Ceка, -Monumente te arkitekturës në Shqipëri, Tiranë, 73, foto nm. 69.

III. TRAVAUX EFFECTUES SUR L'EGLISE NOMMEE »KRALJEVA CRKVA« (Eglise du Roi)

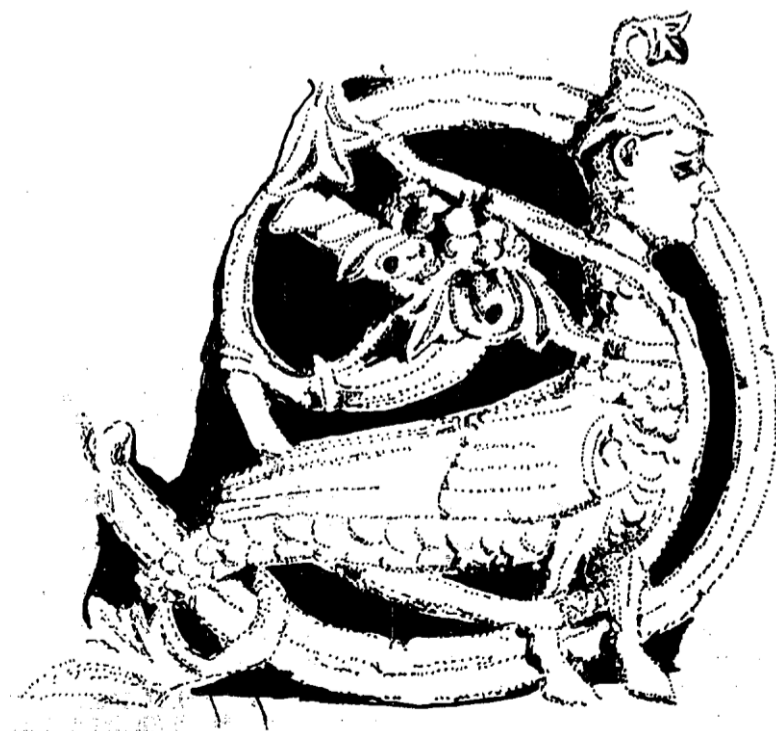
Lors des travaux de conservation de cette église l'on s'est de nouveau heurté au problème principal d'assèchement des murs. Après les recherches préliminaires fructueuses, leurs résultats ont permis une reconstruction complète de l'édifice. L'on a constaté qu'au XVIIIe siècle la forme de la toiture de la coupole avait été changée, étant donné que la forme primitive de la coupole avec une corniche ondulée n'était pas apte à être recouverte de tuiles romaines, ce qui était devenu nécessaire après que les Turcs eurent enlevé sa toiture en plomb. Au dessus de la corniche ondulée l'on éleva à cet effet un petit mur en maçonnerie et remplit l'intervalle que le toit obtint une forme conique à faible verentre ce mur et la calotte de gravats si bien sant, plus apte à être couvert de tuiles. Lorsqu'on

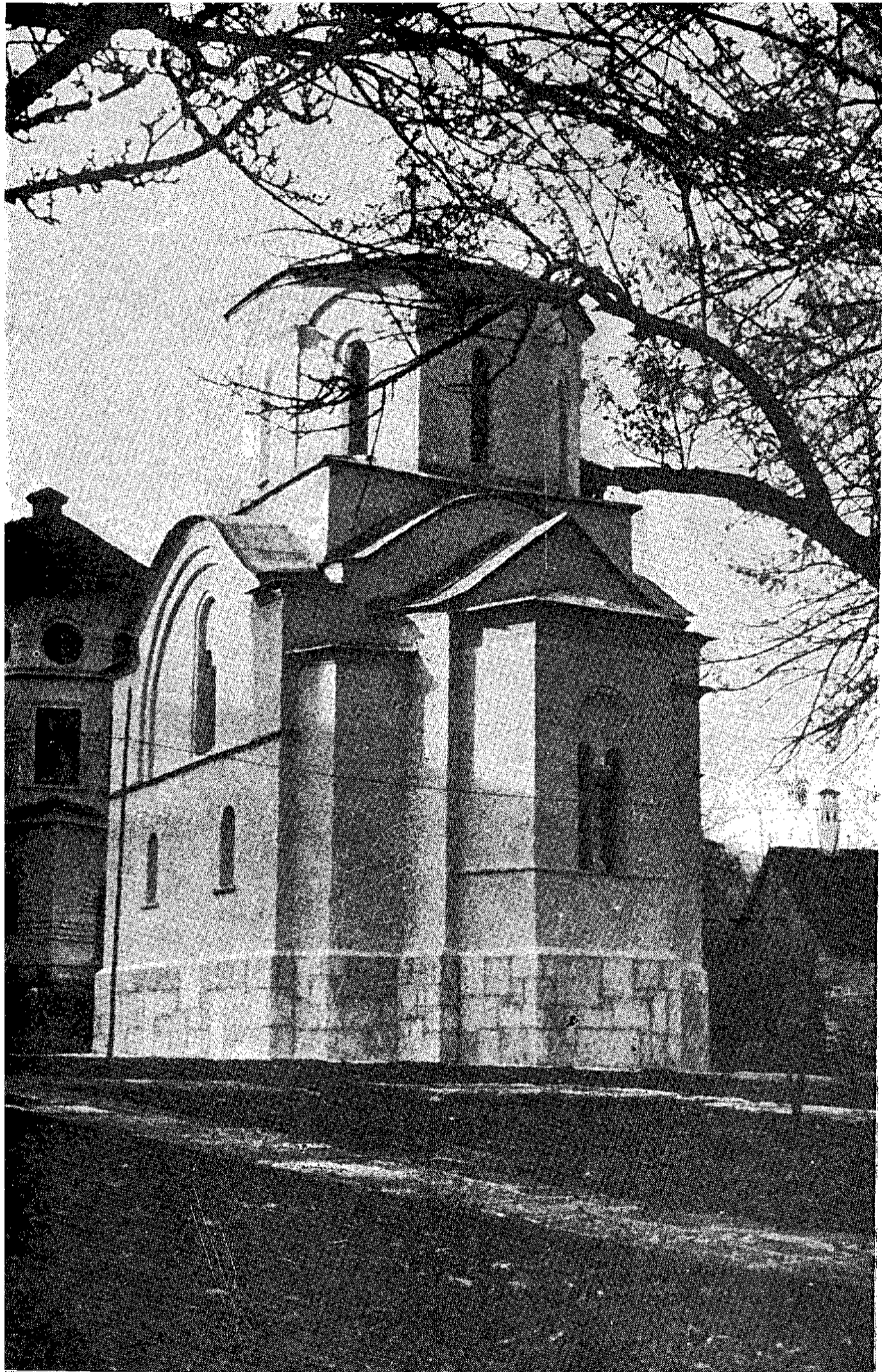
débarassa la façade de son enduit, l'on découvrit la manière dont l'église avait été à l'origine enduite de mortier. Dans un mortier de chaux vive composé avec du marbre moulu à la place de sable, l'on inséra le réseau de blocs de tuf dont l'église est construite. Les parois des tambours étaient à l'origine peintes en rouge foncé. Les petites colonnes entre les fenêtres et les corniches étaient blanches.

Les meneaux des fenêtres et les portes ont été reconstruits d'après le modèle porté par le donateur. Des changements dans l'aspect de cet édifice sont survenus lors des réparations effectuées entre 1689 et 1733 grâce aux subventions données par la Russie et d'après les gravures représentant l'ensemble monastique.

Les travaux de reconstruction ont duré deux saisons, en été 1973 et 1974.

Les constructeurs de la Kraljeva Crkva, élevée en 1314 se sont efforcés de suivre dans l'ensemble le modèle de l'église de la Vierge.

36. Изглед Краљеве цркве пре почетка радова — 1967. године, Р. Живковић.

36. Vue de l'église du Roi, avant le début des travaux, en 1967, R. Živković.

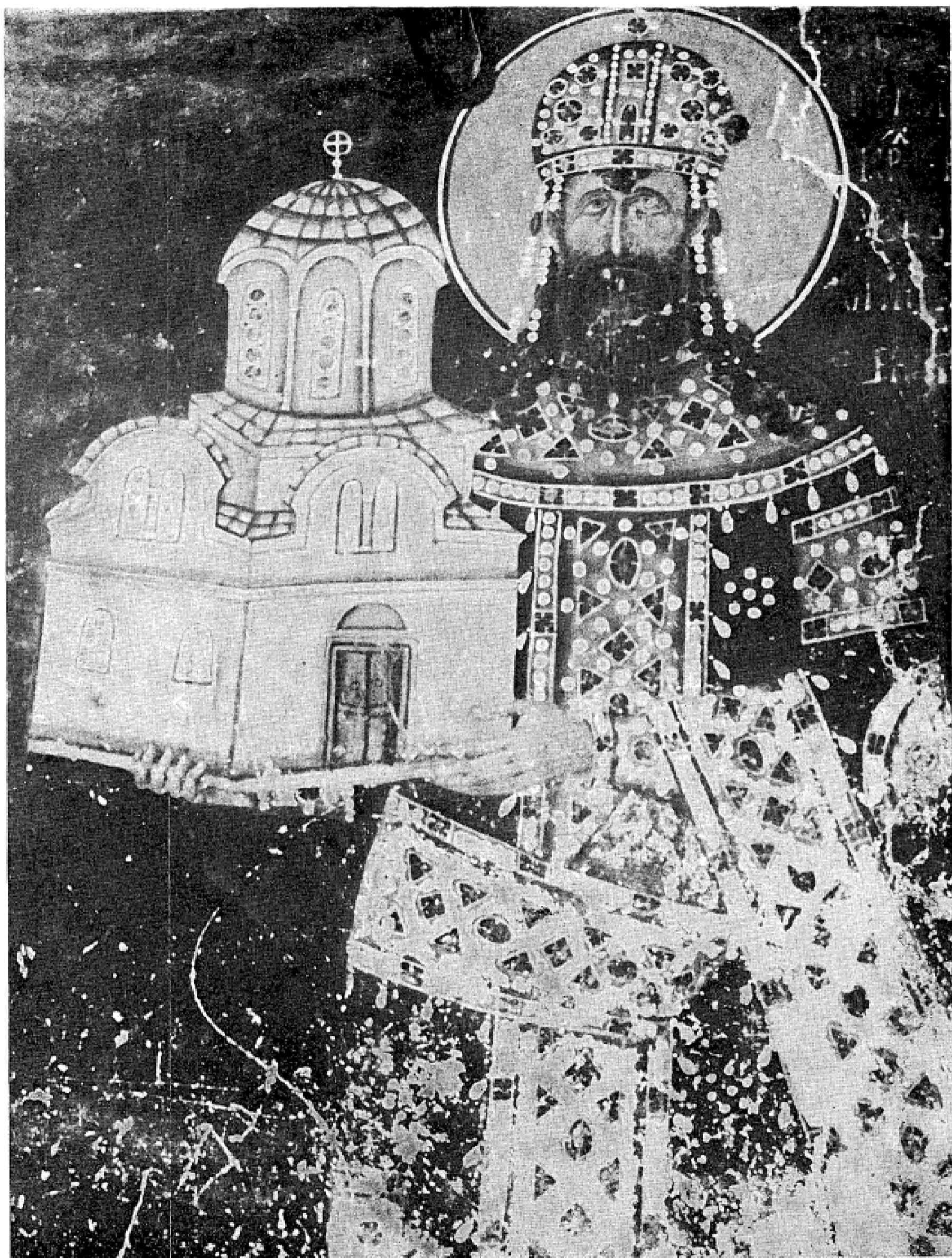
37. Краљева црква изглед пре оправки у периоду 1952—56. г.
С. Ненадовић.

37. Vue de l'église du Roi avant sa réparation dans la période de
1952—1956. S. Nenadović.

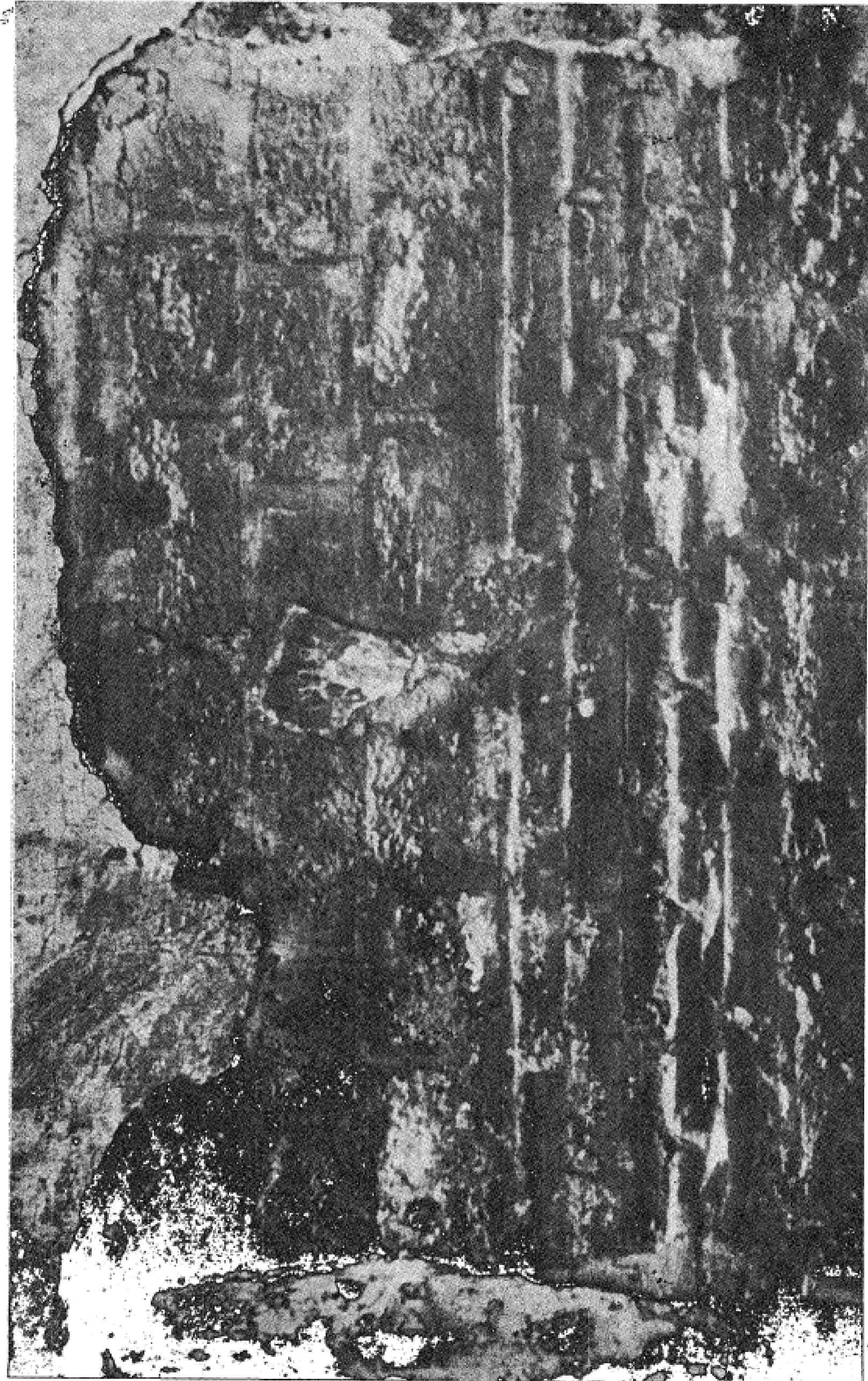
38. Изглед западне фасаде након измене сокла и малтерисања, 1970. Р. Живковић.

38. Vue de la façade occidentale, après le changement de son socle et son recouvrement de crépi, en 1970, R. Živković.

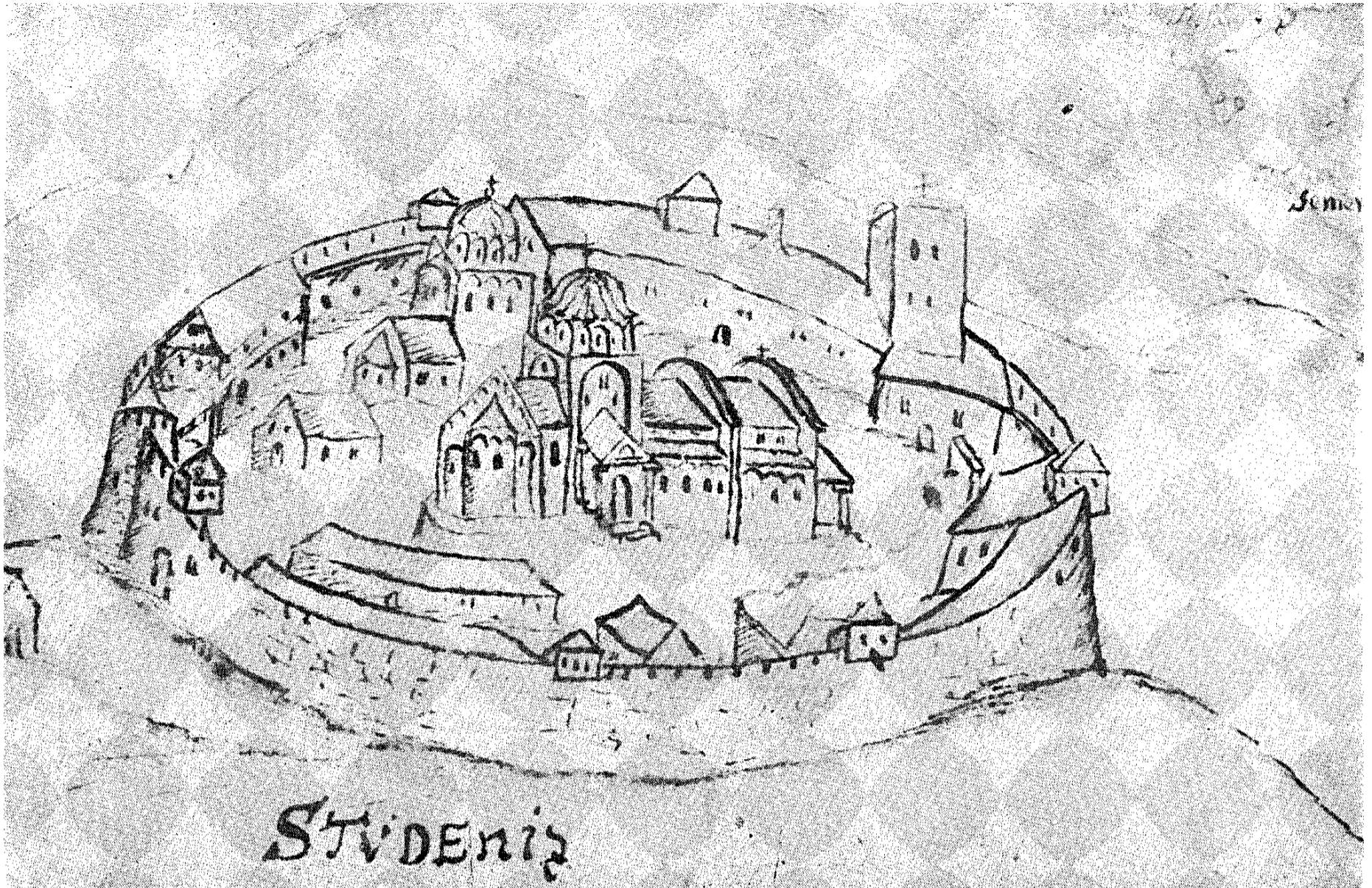
39. Краљева црква, киторски модел, јужни зид.

39. Eglise du Roi, modèle aux mains de son fondateur sur le mur sud.

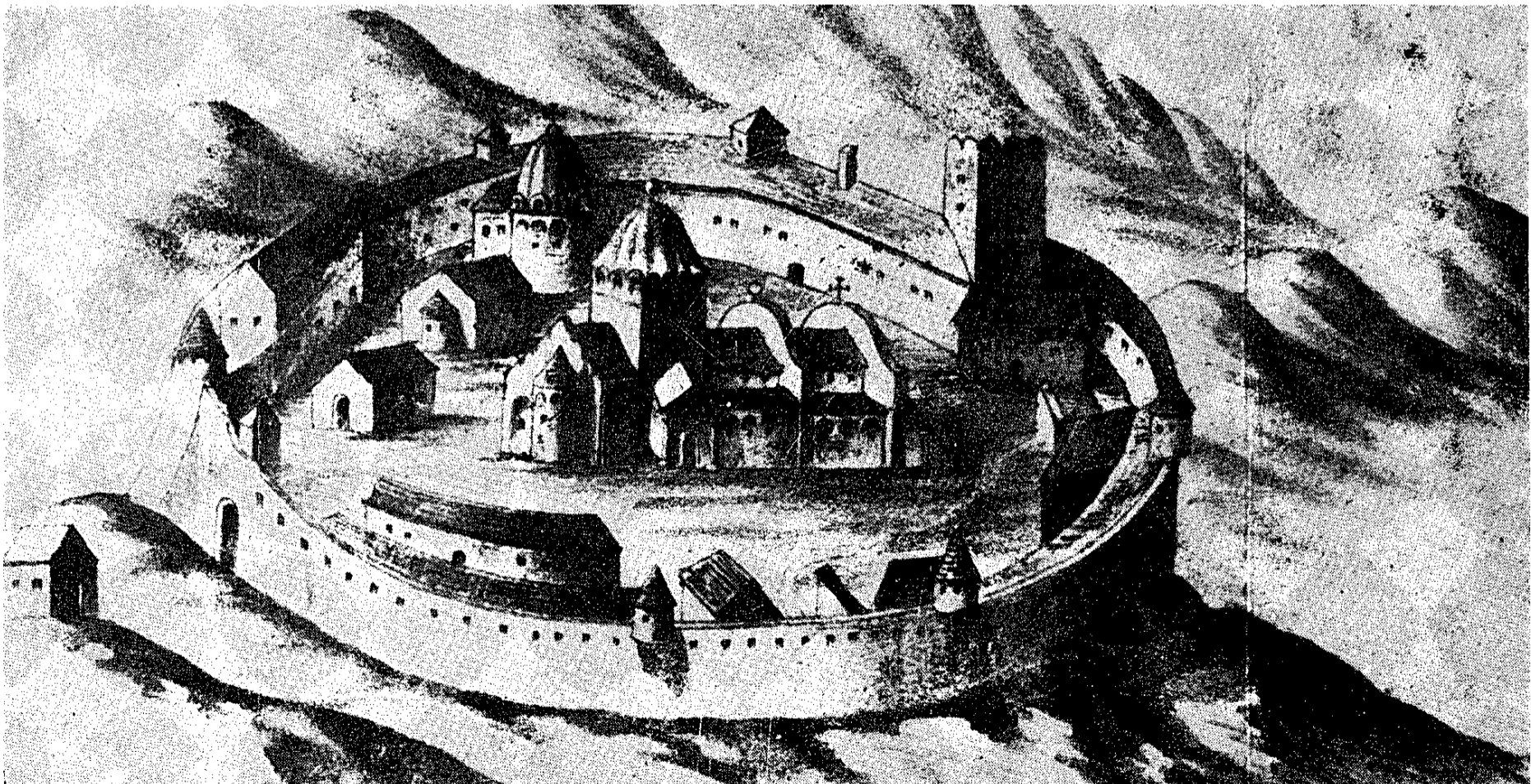
40. Део зида цркве манастира Св. Јована Студита у Цариграду, 1974. г. Д. Тасић.

40. Partie d'un mur de l'église du monastère de St. Jean le Studite à Constantinople, 1974, D. Tasić.

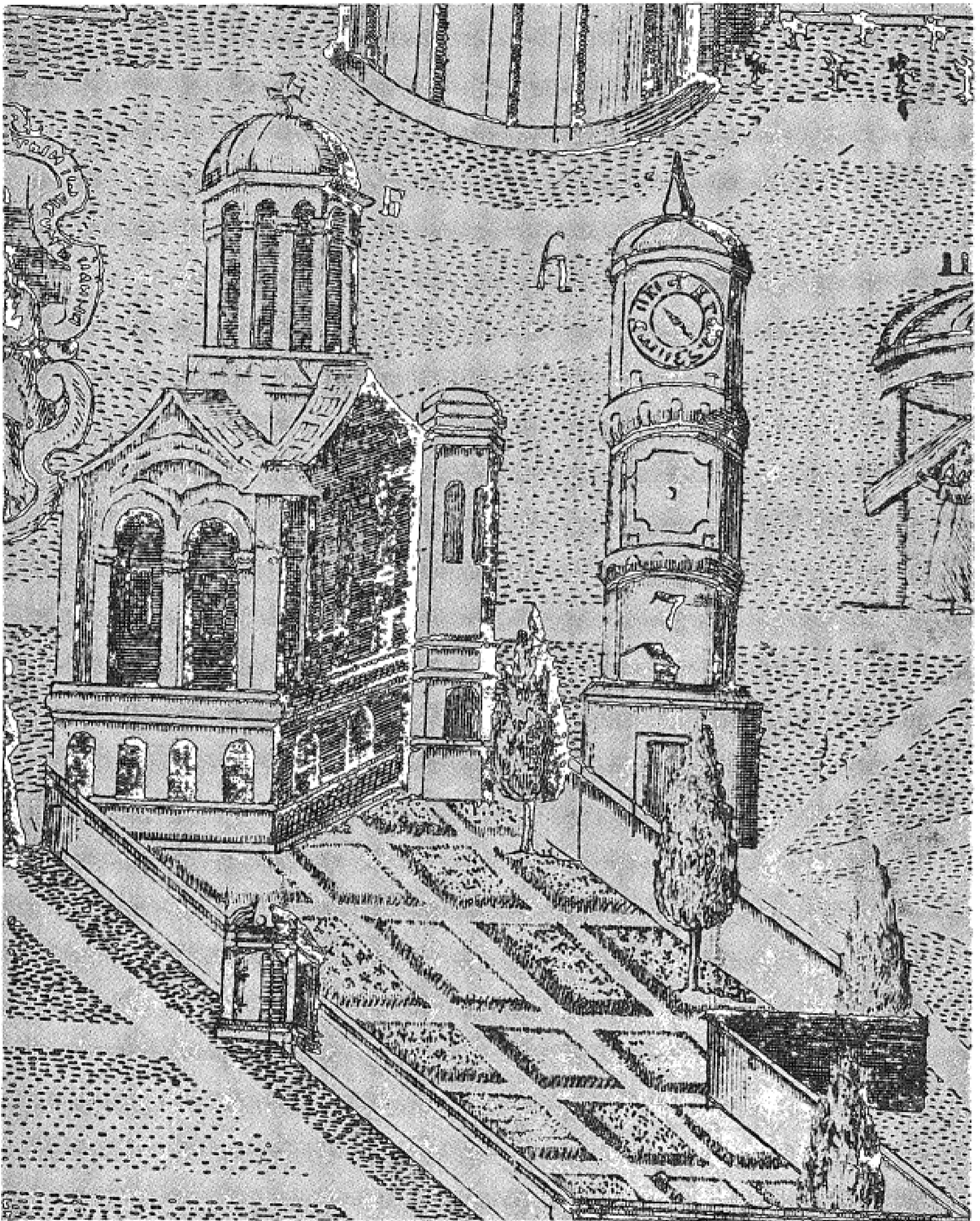
41. Изглед Студенице са географске карте Србије, Национална библиотека у Бечу — Збирка рукописа, Кодекс бр. 8671 лист бр. 5 1690—1693.

41. Aspect de Studenica d'après la carte géographique de la Serbie du Musée National de Vienne — Collection des manuscrits Codex No. 8671, fol. No. 1690 — 1693.

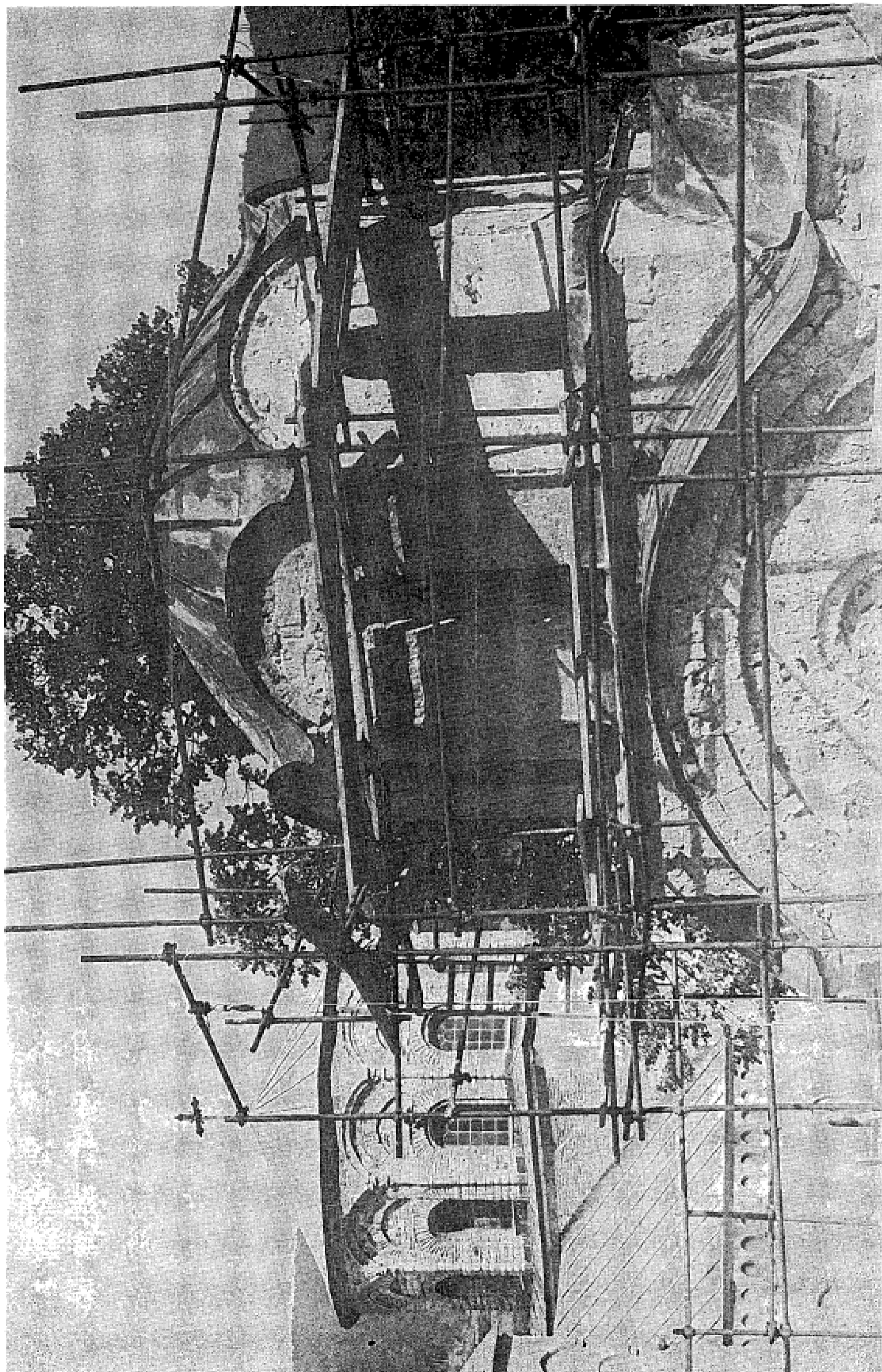
42. Изглед комплекса Студенице са карте „Преглед ратишта у Србији и Албанији 1689. године“ према карти Steinlasera објављена 1887. у Mitt. des. K. K. Kriegsarchiv, 1887. г.

42. Aspect de l'ensemble monastique de Studenica sur la carte «Vue des champs de bataille de Serbie et Albanie en 1689», d'après la carte de Steinlaser, publiée en 1887 dans les Mitt. des. K. K. Kriegsarchiv, 1887.

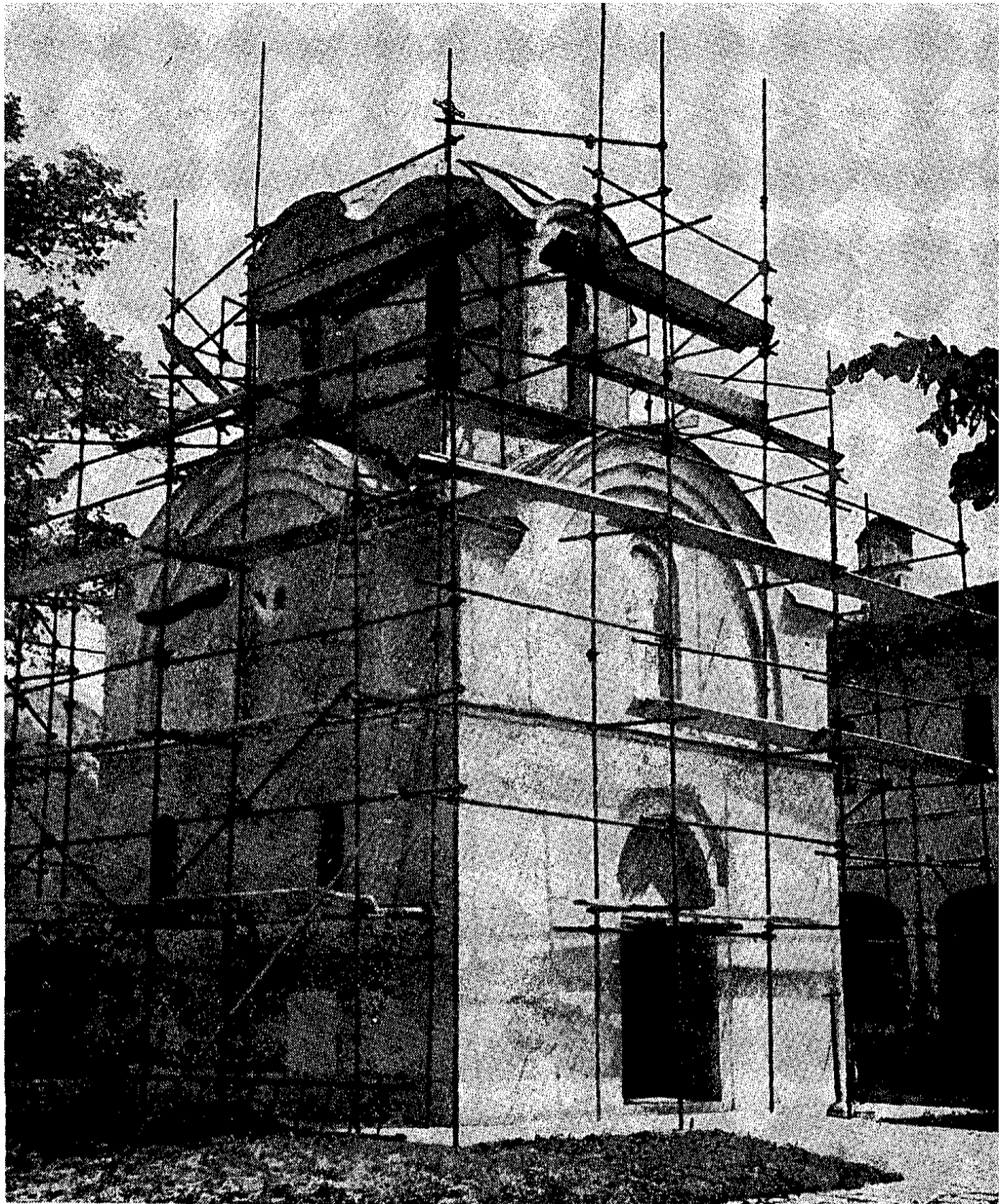
43. Вакропис из 1733. — Детал: Краљева црква.

43. Estampe de 1733. — Détail: l'Église du Roi.

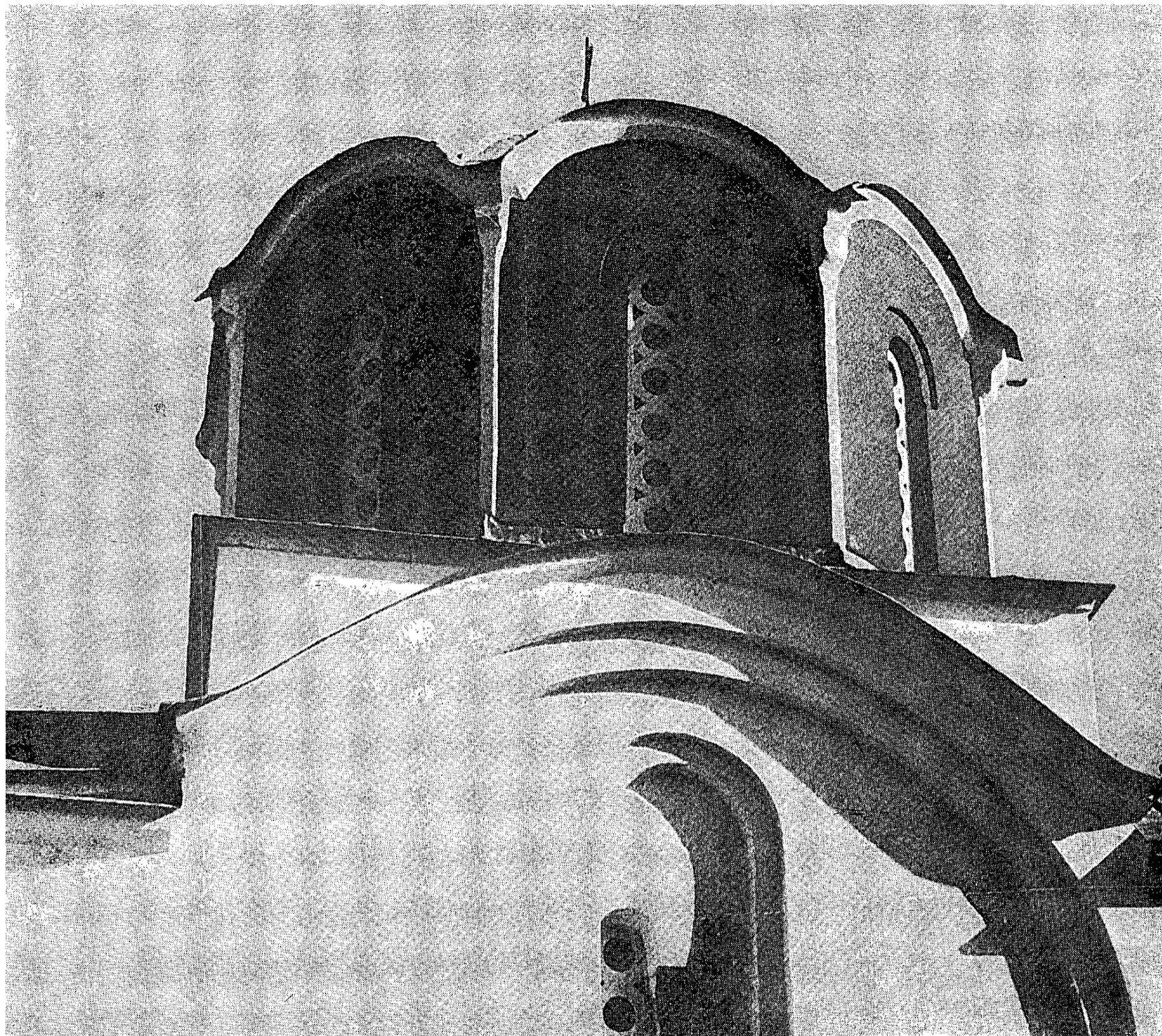
44. Изглед куполе и тамбура у току радова, 1973. г. Б. Јовин.

44. Vue de la coupole et du tambour au cours des travaux en 1973. B. Jovin

45. Краљева црква — изглед цркве у току радова након наношења I слоја малтера, 1973. г. Р. Живковић.

45. L'Eglise du Roi — vue de l'église au cours des travaux, après l'application de la première couche de mortier, 1973. R. Živković.

46. Краљева црква — изглед куполе по завршеним радовима,
1975. г. Р. Живковић.

46. L'Eglise du Roi — vue de la coupole après la fin des travaux.
1975. B. Živković.

47. Југоисточни изглед цркве након радова 1974. г. М. Р. Јовин.

47. Aspect de l'église après la fin des travaux en 1974, vue de sud-est.
M. R. Jovin.